

ЧОВЕКЪТ – ОБЕКТ И СУБЕКТ НА СОЦИАЛНАТА ЕКОЛОГИЯ

THE MAN – SUBJECT AND OBJECT OF SOCIAL ECOLOGY

Маргарита Бонева

Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”

Abstract

In the paper were investigated problems of social ecology and the place of the man as a her object and subject.

Keywords: social ecology, man, object, subject.

Социалната екология изучава взаимодействията на обществото с околната среда. Тя е отделна социологическа наука, чийто предмет е специфичната връзка между човека и околната среда. Взаимодействието на човека и околната среда включва отношението между природните и обществените фактори, промените в околната среда в границите на жизнената дейност на човека. Тя дава знания, които позволяват човек да защитава и подобрява както естествената, така и обществената среда, създавайки комфортна, изкуствено обитавана среда, отговаряща на биологични, социални, медицински, естетически и други изисквания, чрез преодоляване на ограниченията на зоологическия егоизъм, пазарния индивидуализъм, пораждащ хаос в системата “човек - околна среда”. Безусловно най-важният *екологичен обект* е човекът. “Човешкото измерение” на екологическата ситуация предполага широко използване на резултатите на социалните науки и в тази връзка е задължително привеждането на теоретическите изводи за опазването на природата в по-широк контекст, а именно “човек-природа-общество”.

Човекът винаги е бил същество, способно да подчини и покори природата. Днес обаче е очевидно, че обществото не може да бъде независимо от природата, защото то е изправено пред екологична катастрофа, създадена от хищническото, потребителско отношение към природата и към природните ресурси. Обезпечаването на развитието

на човека се основава на програмното развитие на мозъка, на социалния жизнен строй и системата от информация. Знанията, опитът и предаването им от поколение на поколение са едни от решаващите фактори на социалната среда, които заедно с естествения подбор са извели човека във висша форма на развитие и са превърнали примата в *Homo sapiens*.

В настоящия момент цивилизацията преживява отговорен период в своето развитие, защото се рушат стереотипите, а хората разбират, че удовлетворяването на растящите нужди води до конфликт с потребностите на всеки. Днешното общество толерира създаването на нови технологии и целенасочено руши природата. Хората стремглаво изменят света около себе си и изчерпват ресурсите му, за да придобиват все повече и повече материални блага. Човекът като *екологичен субект* руши с тютюн, алкохол и други наркотици, безсъние и безразборни сексуални връзки не само здравето си, но и душевността си, защото му липсва порив и желание да осмисли съществуването си.

Хората на модерното общество се стремят към тленните неща и към физическото си удовлетворение. Те не си дават сметка, че липсата на ценности и добродетели води към пропастта. Всяко действие, всяка дума, дори всяка мисъл предизвиква някаква промяна в световния ред. Това означава, че човекът е господар на света и може да го моделира. Хедонизмът обаче води до негатив-

ни последствия. Във философията на екологията той може да бъде назован “принцип на унищожаване на природата”. Ето защо човекът като екологичен субект трябва да се задоволява с по-малко технически приспособления, да консумира по-чиста храна, да работи не по-малко от другите, да бъде физически и психически здрав, жизнерадостен, преливащ от ентузиазъм и нови хрумвания.

Нездравословният начин на живот обаче достига застрашителни размери. Храната е с влошени качества. Отслабва имунната система. Това се наблюдава не само в слаборазвитите страни, но и по целия свят.

Истинската заплаха се крие в замърсяването вследствие на безразборното ограбване на ресурсите на планетата. Установена е връзка между промишлените и радиационните замърсявания и заболяванията от злокачествени болести.

Първата крачка да не бъдем *das man* е да се справим с вредните си навици.

Днес, *човекът* се явява част от особена социална среда – обществото и притежава уникалната способност за самопознание, познание и преобразуване на обкръжаващия го свят.

Човекът като живо същество и човешкият род, като съвкупност от индивиди, се подчинява на законите на *екосистемата* и *екосферата*. Спецификата на екосистемата “човек – околна среда” се определя не само от физически и биологически фактори, но и от социално-икономическите условия, които по степента на развитие на обществото имат все по-голямо значение по отношение на човека и природата. В процеса на целесъобразната си трудова дейност човек въздейства на природата, променя организацията на своя живот, създава особени форми на обществени отношения.

Съществува биологическа обмяна на веществата между човека и природата. Природата постоянно създава условия за живот на човека и развитие на обществото. В резултат на производствената дейност възниква нов процес на обмяна на веществата и енергията между природата и обществото. Този обмен носи техногенен характер и се нарича антропогенен или социален обмен на веществата и на енергиите.

Антропогенният обмен съществено променя общопланетарния кръговрат на веществата в природата и рязко го ускорява. Той се отличава от *биотичния кръговрат* по отвореността и носи открит характер. На входа на антропогенния обмен се намират природните богатства, а на изхода – производствените и битовите отпадъци. Екологичното несъвършенство на *антропогенния обмен* се заключава в това, че коефициентът на полезно използване на природните богатства, като правило е необичайно нисък, а отпадъците от производството замърсяват околната среда.

До появата на човека равновесието в *биосферата* се определя от пет енергетични фактора: слънчева радиация, гравитационна сила, тектонични сили, химична и биогенна енергия. Тези фактори са се развивали по геологичната скала на времето и за 3,5 милиарда години са формирали *околната среда*.

Човекът днес е екологичен субект и се явява основната сила, променяща процесите в биосферата. За целта той трябва непрекъснато да се учи. Необходимо е да познава законите на природата, за да предотврати нейното разрушаване и да намери път към разумното използване на природните ресурси.

Хармоничното съжителство на човека и природата е нов етап в развитието на биосферата, който академик В. И. Вернадски нарича *ноосфера* (от гръцки *noos* – разум).

В съвременното общество човекът получава практически безкрайни възможности за въздействие на природата. Променя се обликът на планетата – изчезват гори, растителни и животински видове, пресушават се блата, изтощават се залежите от полезни изкопаеми, строят се нови водохранилища.

Пестицидите, изкуствените торове, промишлените отпадъци, особено радиоактивните утайки и канцерогенните въглеводороди, променят химическия състав на въздуха, водата и почвата. Със своята стопанска дейност хората променят *биосферата*, създават нова среда за съществуване на всичко живо, в това число и за самите тях.

Човешкото влияние върху биосферата е свързано преди всичко с добива на храна. Това изисква да се обработва земята и пос-

тоянно да се разширява промишленото производство. В тази връзка при използване на полезните изкопаеми и индустриализацията като цяло се нарушава естествения дренаж, замърсява се околната среда и изобщо цялата биосфера. Днес количеството на промишлените, селскостопанските и комуналните отпадъци достига ежегодно 500 млн. т., но главната опасност не е количеството, а качествата на тези отпадъци, защото повечето от тях не се разграждат от микроорганизми, не се разпадат, не се окисляват и в резултат на това в *биосферата* се понижават темповете на природния процес на биологично почистване и на процеса на самоочистване.

Негативните страни на новите технологии поражда широко дебатирания през последните години проблем на “екологичната криза”.

Няма съмнение, че понастоящем протича коренно преустройство на биосферата, на нейния животински и растителен свят. Съвършено вярно е, че са налице признаци на загуба на способностите на биосферата за възстановяване на природното равновесие – признаци, много опасни по своите бъдещи последствия. Ето защо абсолютно закономерно, проблемът “*биосфера – човек*” привлича вниманието на световната общественост.

Много чужди изследователи разглеждат *екологичната криза* като неразрешим конфликт между природата и обществото, причина за който е научно-техническият прогрес и ръста на населението на планетата. Като неизбежни последици те считат изтощаването на природните ресурси и смъртността на населението.

Екосистемата представлява единно цяло, в рамките на което нищо не може да се проиграе или да се загуби. Всичко, което е взето от природата би трябвало да ѝ се върне, а това е в съответствие със *закона за незаменимост на биосферата*.

Трудът, езикът, знанието, социалната среда, културата, обичаите и любовта са направили човека различен от животните. Мозъчно-паметовите му способности са причина за всичките му успехи. Човек живее в сложна социално-психологична и икономическа среда и със заложените в

него инстинкти за съществуване се явява *екологичен субект*. Човекът е физиологично, биологично и социално същество, което живее в единство с околната среда и при различните природни и екологични катастрофи наводнения, земетресения, пожари и други бедствия се явява *екологичен обект*.

Човешкият живот е съществуване и продължение на природата. Човекът със своя мозък е продукт на биологичното и социалното, които нормално се намират в едно неделимо равновесно единство и взаимодействие. Смисълът на живота е в това, което човекът върши най-естествено и неотменно всеки ден. В тази връзка човекът като *екологичен субект* е централната фигура за създаване на безотпадни технологии, за намиране на алтернативни източници на енергия, за решаване проблемите на екологичната криза в световен мащаб, явяваща се резултат на антропогенното замърсяване. Човекът като екологичен обект е подложен на всички видове екологичен риск и затова социалната екология поставя на дневен ред решаването на всички проблеми, касаещи взаимоотношенията общество – природа с цел човешкият живот да протича в екологична среда.

Нарастващото въздействие на човека върху природната среда води до нарастване на въздействието на променената от хората природа върху развитието на самото общество. В съвременните условия в значително по-голяма степен се проявява зависимостта на човека от състоянието на околната среда.

Днес пред човечеството на стоят принципино нови проблеми, които в перспектива трябва да бъдат свързани с комплексния проблем за рационално управление на съвкупността от природни условия и обществено развитие.

Човешкият живот, както и живота на всички живи организми е невъзможен без околната среда, без природата. На човека е присъща обмяната на веществата с околната среда, като това е условие за съществуване на всеки жив организъм.

Организмът на човека е неразривно свързан с компонентите на биосферата – с растителността, с насекомите, с животните, с микроорганизмите и участва в глобалния

кръговрат на веществата. Човешкият организъм, както и другите животински организми реагират на денонощните и сезонни ритми, на промените в температурата на околната среда, на активността на слънчевата радиация.

Човекът е част от природата, но благодарение на еволюционното развитие на биологическите системи животинският предтеча на човека е достигнал до границата, след която се е открила възможност за неговата социална революция.

Според В. Г. Горшков (1990 г.): “Няма никакви основания за надежда за построяване на изкуствени съобщества, обезпечаващи стабилизацията на околната среда със същата степен на точност, както и естествените съобщества. Биосферата представлява единствената система, обезпечаваща стабилност на околната среда при всички възникнали замърсявания...”.

Незаменимата биосфера до определено време е работила в рамките на принципа на Льо Шателие – Браун, а това в рамките на еволюцията е формулирано като *закон за обратимост на биосферата* (П. Дансеро), а именно: биосферата се стреми към възстановяване на екологичното равновесие толкова по-силно, колкото по-силно е външното въздействие върху нея. В същото време той е формулирал и друг закон, а именно *закон за необратимостта на взаимодействието човек – биосфера*: възобновяемите природни ресурси стават невъзстановими в случай на дълбоко изменение на средата, значителна преексплоатация, водеща до поголовно унищожение или крайно изтощение, а отгук и до превишена способност за нейното възстановяване. Такова е развитието на системата *човек – природа* в наши дни.

Съвременната цивилизация и култура не обезпечават стабилни условия за съществуване на Земята нито на живота, нито на човека, като нейна част.

В края на XX век се наблюдава не демографско насищане, а с отчитане на всички човешки потребности, обичайното пренастищане. Неспазването на правилата на демографско насищане дава рязък дисбаланс в системата на взаимоотношения *човек – природа*. Към това преместване на равновесие-

то може да се добави и въздействието на група биекологически фактори, които зависят от плътността на населението. Не се изключва ситуация, в която двата ограничаващи механизма да се реализират едновременно и от това да възникне демографска катастрофа.

За първобитните хора територията на Земята е била неизчерпаем източник на ресурси. Обаче сега, когато населението расте, а планетата има ограничени размери, става очевидно, че на ограничената като цяло Земя не може да има нищо безконечно, защото частта не може да бъде по-голяма от цялото, а отгук, за човека няма неизчерпаеми природни ресурси.

В хода на историческото развитие при получаване от природните системи на полезна продукция, за всяка нейна единица се изразходва все повече и повече енергия, а с това енергетичните разходи на човека непрекъснато растат. Така, на един човек в каменния век разходът на енергия (в ккал за денонощие) – бил равен на 4000, в аграрното общество – на 12000, в индустриалната епоха – на 70000, а в бързоразвиващите се страни в края на XX век – на 230000 – 250000, или това е 58-62 пъти повече, отколкото при нашите далечни прадеди.

Съвременният човек знае, какво огромно значение за живота има поддържането на оптимален хидрологичен и газов състав на средата в биосферата. Той прониква в тайните на такава функция на биосферата, каквато е биологичното почистване и най-важното, оценява своите грешки. Това позволява оптимистично да се отнася към бъдещето. С други думи

“екологията става теоретична основа на поведението на човека от индустриалното общество в природата”.

Човекът е на прага на овладяване на методите за регулиране на числеността на популациите. Това дава възможност да се управляват редица процеси, без да се замърсява *биосферата* с вредни вещества. Всички тези постижения на науката имат огромно значение. Човечеството влиза в период, в който всяка негова дейност е необходимо да се измерва с възможностите на *биосферата*, за да се развива прогресивно и най-важното да се научи да управлява много процеси, протичащи в нея.

Смисълът на живота е в това, което човекът върши най-естествено и неотменно всеки ден. В тази връзка човекът като *екологичен субект* е централната фигура за създаване на безотпадни технологии, за намиране на алтернативни източници на енергия, за решаване проблемите на екологичната криза в световен мащаб, явяваща се резултат на антропогенното замърсяване.

Човекът като *екологичен обект* е подложен на всички видове екологичен риск и затова социалната екология поставя на дневен ред решаването на всички проблеми, касаещи взаимоотношенията *общество – природа* с цел човешкият живот да протича в екологосъобразна среда.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеев, В. П. Очерки экологии человека, М., 1998.
2. Болондин, Р. К., Бондарев Л. Г. Природа и цивилизация, М., 1989.
3. Boneva M. 2 nd Congres of ecologist of the Republic of Macedonia with International participation, Republic of Macedonia, Ohrid, Proceeding, 2004, p. 343 – 347.
4. Бонева, М., Социална екология, В. Търново, 2008.
5. Василенко, В. Н. Экологические конфликты общества как предмет социологии и социальной экологии, М., 1998.
6. Василенко, В. Н. Введение в социальную экологию, М., 1993.
7. Вернандский, В. И. Биосфера и ноосфера. М., 1989.
8. Винокурова, Н. Ф., Трушин В. В. Глобальная экология, 1998
9. Зелена книга на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите, Комисия на Европейските общности, Брюксел, 29.06.2007
10. Каменов, Д., В. Грозев, Д. Бъчварова, А. Дойчинов Екология и сигурност, Ун. изд. “К. Преславски”, Ш., 2007
11. Комаров, В. Д. Социальная экология. Философические аспекты, Л., 1990.
12. Малофеев, В. И. Социальная экология. М., 2003.
13. Марков, Ю. Г. Социальная экология. Новосибирск, 1986.
14. Маркович, Д. Ж., Левин А. С. Введение в социальную экологию. М., 1999
15. Медведев, В. И. Экологическое сознание. М., 2003.
16. Моисеев, Н. Н. Человек и ноосфера. М., 1990
17. Ситаров, В. А. Социальная экология. М., 2000.
18. Тугаринов, В. П. Природа, цивилизация, человек. Л., 1978.